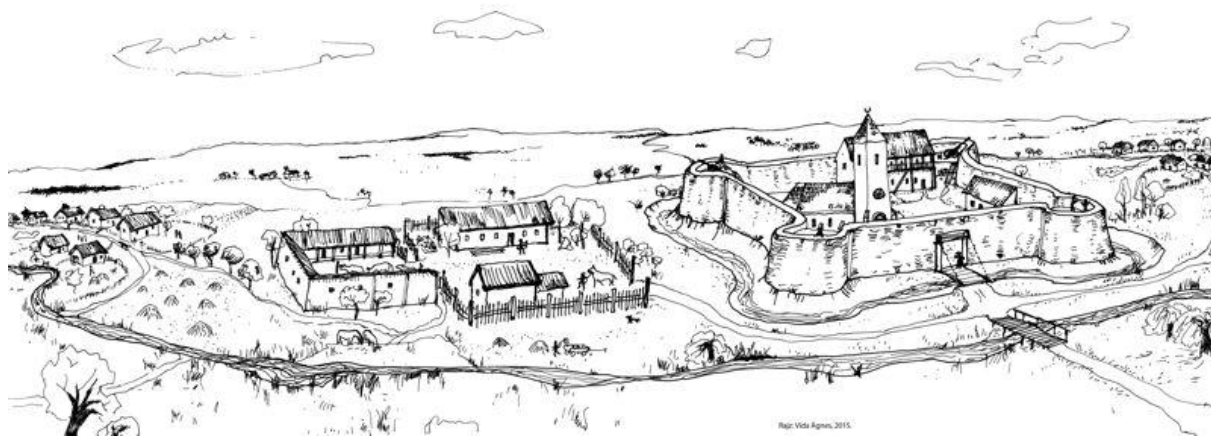

PÁNYA ISTVÁN–ROSTA SZABOLCS

A Dunapataj és Solt közötti terület késő középkori településhálózatának változása

Esettanulmány: Dunapataj – Szentkirály, vár

Dunapataj keleti részén, az Örjeg mocsár bejáratánál állt egykor Szentkirály. Mint annyi környékbeli település – Szüle, Ölle, Kis- és Nagyharta, Tetétlen – ez a falu is a Tetétleniek birtokában volt. A török időszak kezdetén lakosai elhagyják, majd 1550 környékén már ismét népes falu.⁸² 1570 körül felépült a szentkirályi „*párkán*”, azaz palánkvár. Szerepe minden bizonnyal a tőle keletre húzódó veszedelmes Örjeg mocsár átkelőjének védelme lehetett.⁸³

A vár a falu területén épült fel, a korábbi középkori templom körül. A palánkban szolgálok mindennapjairól nem sok adat maradt fenn. A szegedi szandzsák 1570 körül

készült tímár-defterében 59 főnyi katonaság és egy imám szerepel. A defterben szereplő katonák szolgálati birtokainak adatait térképen ábrázoltuk (3. tábla). Későbbi feljegyzések nincsenek a vár legénységének birtokairól, ezért ezt a fennmaradt adatsort lehet felhasználni a török kori birtokviszonyok vizsgálatához. Látható, hogy a birtoktestek három, nagyjából elkülöníthető csoportban helyezkednek el a hódoltság területén. Az első csoportot a várhoz közeli falvak alkotják. A második csoportban a mai Dusnok környékén létezett kisebb falvak találhatóak. A harmadik csoportba sorolhatók a távolabbi, Bajától Zomborig fekvő falvak és nagyobb számban puszták is.

1574 körül a legénység száma megnövekedett, elérte a 100 fő körüli számot, melyben közel 50 fő lovas is szolgált. A budai pasa magyar nyelvű levelezéseiből kiderül, hogy 1576. november 12-én az egri vitézek rajtaütöttek a vár lovas (besli) ágáján és 20 fő csapatán.

„Ez holnapnak 12 naponagi Zöged fele vagion egi kasteli kinek Zent kirali neue az besly agha jw uolt valamy eginehanj loual es valami falun meg szál eönny azonban az egierek rea wtnek, huzad magauval többel vittek el, s kit vgian ottan le vágának szerzamokat lovokat mind el vittek.”⁸⁴

Ugyanerről ír 1576. december 20-án: *„...Budához nem mezzé három heliön, az haio-kath föl verék el swllieztek, az benne valókat sok marhákkal el viuek, es zantalan karokat miuelenek. Az zent király besli agat meg lesuen, sokad magauval el uiuek, skit le vaganak bennök...”⁸⁵*

A budai pasa 1579. júliusi leveléből pedig megtudjuk, hogy az egierek elvitték a palánk katonáinak 41 lovát: *„...Annak vtanna ismeg az egierek, es ahoz tartozó ragadozok egi nehany varból, eözue giwlnek, az zent kirali vitezök az fwuön leuen, reaiok wtnek, egi nehaniat bennök meg ölnek, s kit el viznek, 41 louakat vyttenek el...”⁸⁶*

1582-ben ismét hallunk a portyázó végváriakról: *„...az feölsegeöd vegeiben való vitezök, napról-napra mind inkab száguldanak az hatalmas czaszar varay ala; ez elmúlt napokban eötuen louas az pesty es szegedy mezeön sok ideig iartak ala es feöl, az szegedy szanczak-sagban az hatalmas czaszarnak egj Sz Király neuw vara ala mentek, azokban az kiket megh fogtak w magok megh vallottak, hogy az kapitanok akarattyabol iartak...”⁸⁷*

A tizenöt éves háború előtt, 1594-ben hallunk róla utoljára. A kis erődítményt valószínűleg a háború alatt, vagy utána valamilyen okból felhagyták.

A vár későbbi sorsa ismeretlen. Mikoviny Sámuel 1737-es Solt-széket ábrázoló térképén nem szerepel.⁸⁸ Kronovetter Antal 1780-as térképén viszont feltünteti a négyszögletes, sarkain kerek bástyákkal épített várat, északnyugati sarkában a vár

tornyával/templomával.⁸⁹ 1784-ben felkerül az első katonai felmérésre is (Sz. Király War), és feliratként ugyan, de a második és harmadik katonai felmérésen is megtaláljuk (Sz. Király Vár).

Rómer Flóris egyik utazásakor ezt jegyezte le: „Pataj határában a Szilidi-tó mellett, Szkirályi pusztában földvár, 4 szögű sáncz két gátja még látható.”⁹⁰ Az első katonai felmérésen látható, hogy a vár környékén szállások voltak ekkoriban. Ötvös János jegyző írta 1864-ben: „Az ezen Város tulajdonához tartozó részen szinte van egy régi várnak némi nyoma, a honnét az a tér, hol a romok mutatkoztak, most is Sz. Királyi Várnak neveztetik.”

Feltételezhető, hogy az időjárás mellett a földművelés is kivette részét a sáncok elengedettségében és a középkori templom – illetve a török palánk fennállása idején valószínűsíthetően másodlagosan már mecsetként használatos kőépület – lebontásában. A 20. században már nem hallunk az erődítésről.

Vadász Éva 1965-ben vizsgálódott a környéken, talált is középkori településnyomot, de a várat nem azonosította. Erre 2011-ben került sor, amikor egyetemi hallgatókkal, múzeumbáráttal és a múzeum néhány munkatársával közösen bejártuk a lelőhely területét. A kapcsolódó térinformatikai elemzés során sikerült olyan archív légi fényképekre és műholdas felvételekre bukkanni, melyek megerősítik a Kronovetter-féle térképen látható alaprajz hitelességét (4. tábla). Érdekesség, hogy Szentkirály-pusztán több, vélhetően török kori név maradt fenn a 18–19. századig. Ilyen például az Omer-széke (Szentkirály puszta délnyugati széle), Nemiz-halma (Felsőszentkirály-puszta keleti széle), Várfok-pirka, Pirka-rét (a vártól délre).⁹¹

A légi felvételek szerint a vár kb. 100 méter oldalhosszúságú, szabályos négyszög alakú volt, mely egyezik a térképi ábrázolásokkal. A Duna egyik régi, keskeny mellékágának, az úgynevezett Szentkirályi-fok kanyarulatának belső ívén épült. Terepen a körülötte fekvő falu és a középkori templom nyomát – habarcsot és kőtörmelékét – is sikerült megtalálni, lehatárolni. A lelőhely évek óta a fémkeresősök „Mekkája” volt, ezért javaslatot tettünk a Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóságának, hogy a vár területét szántóból a biztonságosabb rét művelési ágba tegyék át. Ez meg is történt, így a megyében ismert öt palánk közül ez megmarad – legalább jelenlegi állapotában – az utókor számára.

